

Sandflugten

af Redaktør Kr. Andersen

Barsk og blæsende - er den Karakteristik de Fremmede, der gæster vor Egn, giver Thy og Hanherred, der som Jyllands Skulder dækker sin Del af det øvrige Land og bryder Stormene fra Vesterhav og Nordhav.

Det er sandt, at der kun er faa stille og blide Dage, i dette Landets nordvestre Hjørne, og saa er det dog som et Eden nu, imod hvad Tilværelsen her kan have været i den store Sandflugts Tid, da enhver Vind fra Vest og Nord piskede Sandet fra de taarnhøje Sandmiler ind over Landsdelen og forvandlede frugtbare Marker og Enge til en udstrakt Ørken.

Den, der nutildags kender den thylandske Vest- og Nordkyst og ser den dækket af de store Statsplantager og de mange smaa private Plantninger indenfor, der skærmer Gaarde og Landsbyer, hvis Planteavl ligger paa Højde med det, der kendes fra Landets allerbedste Egne, kan ikke rigtigt forestille sig, at det kun er faa Menneskealdre siden, at der herude laa flere Kvadratmile øde Sandørkner, der sendte Udløbere langt ind i Landet.

Endnu findes der her og der i Thy og V. Han Herred Klitarealer, f. Eks. ved Lodbjerg, Vangsa, nord for Klitmøller og øst paa fra Holmene. Men de har slet ikke den Karakter, som de havde engang. Nu ligger de fredeligt bundne af Marehalm og Lyng og ligner slet ikke de vilde Sandbjerge, der før i Tiden taarnedes op af de skiftende Vinde, rygende som en Heksekedel, naar Stormen sendte det hvislende Sand til nye Liggepladser.

En knugende Oplevelse maa det have været for den Tids Bønder at se, hvorledes hver ny Vestenstorm hobede nye Sanddynger op i truende Nærhed. Ager efter Ager forsvandt, Huse, Gaarde, ja hele Landsbyer blev skjult af de graa Sandmiler.

Af den Tids Beretninger kan det ses, at der var mange, der troede, at det var Verdens Undergang, der nærmede sig. - Ja, det var i alle Tilfælde deres lille Del af Verden, som blev slettet ud, Søer blev udfyldt af Flyvesandet, og de grønne Enge blev til golde Sandsletter.

Men hvor galt det end saa ud, gav Menneskene ikke op for Naturmagterne, før alt Haab var ude. Sejgt forsvarede Thybonden sin

Jord, saa længe han kunde. Fra Gaardens eller Bolets Indmarker maatte Bygningerne flyttes til Udmarkerne, ogsaa her naaede Sandet dem, men han blev paa Stedet, saalænge der var en Plet dyrkelig Jord, som kunde give Familien sit kummerlige Udkomme. Men saa kom en Dag den sidste Sandstorm og gjorde den sidste Del af den Jord, der havde givet Bonden og hans Fædre Brødet, værdiløs, han maatte opgive Kampen og med sin Familie flytte til andre Egne for at finde en ny Boplads.

Hvordan opstod da Sandflugten, og hvorledes kunde den udvikle sig til en Naturkatastrophe, som den blev det for disse Egne?

Det begyndte med et Sandskorn. - Saa længe Havet har sendt sine Dønninger mod Land, har hver Bølge ført Sandskorn med sig. De ganske smaa Kwartsstykker, der giver Klitterne deres lyse, glinsende Farver, var af Istidens Gletchere, eller af Bølgeslagets evige Slid, afslebet Urgraniten. De blev omsider liggende paa Stranden, hvor Vinden tørrede dem og satte dem i Bevægelse, indtil de fandt Læ bag Stene og Planter. De tørre Foraarsstorme jog dem sammen i Dynger langs Strandbredden. - Klitdannelsen var begyndt.

Men det er ikke denne jævne Aflejring, der tænkes paa, naar der tales om Sandflugten over Thy, Hanherred og Vendsyssel. Den store Sandflugts Tid falder fra Middelalderen, til den kulminerer i det 16. Aarhundrede for derefter igen at aftage, til den op mod det 19. Aarhundrede blev fuldstændig dæmpet.

I en Periode, der hovedsagelig strækker sig over et Par Hundrede Aar, skyller der Millioner af Kubikmeter Sand ind ved de nordlige Kyster, Sandflugten antog en katastrofal Karakter, Klitterne taarnede sig op som mægtige Snedriver, og naar det stormede, jog de fine Sandskorn i tykke Dyner ind over Landet, hvor det lagde sig kvælende over Sogne og Byer.

Stenalderhavets Kystvolde viser intet Spor af Sandflugt, der er vel sandfyldte Strandbredder, men endnu ligger Sandet i pæne, jævne Lag. Heller ikke i Bronzealderen har der været nogen videre Sandfygning, men den kan dog spores, som Tilfældet er paa den store Bronzealders

Boplads paa Bulbjerg. Det er dog kun svage Tegn paa Klitdannelse, der ses paa denne Tid, hvor Landet endnu havde et halvtropisk Fastlandsklima, uden de haarde og tørre Foraarsstorme, der betinger Sandflugten.

Hvornaar Sandflugten satte ind, kan naturligvis ikke angives med Nøjagtighed, men nogen Betydning kan den ikke have haft før et godt Stykke hen i Middelalderen. Fra denne Tid findes der kun faa Meddelelser om den, det er først ved Begyndelsen af det 16. Aarh., at man hører de mange Klager over de store Ødelæggelser.

Det kan dog siges med Sikkerhed, at de store Sandbevægelser i Vesterhavet indtraf i det 14. Aarh., da viser de store Sandmængder sig ved de nordjyske Kyster, drevet herop af nordgaaende Havstrømninger. Foreløbigt lejrer de sig i store Klitrækker langs Kysten, men allerede ved Aarhundredets Slutning har Sandet begyndt sin store Vandring indover visse Landstrækninger og dækket betydelige Arealer, ved Hvidbjerg v. Aa, paa Sletten syd for Hanstholm, ved Østholmen og i den nordlige Del af Klim Sogn.

Et Thingsvidne fra 1427 fortæller, at der da laa Klitter ved Gaarden "Duell" og "Hvidbjerggaard", begge i Hvidbjerg v. Aa. Sogn. Da det drejer sig om mindst en Mil inde i Landet, kan der altsaa ikke tales om en Sandflugt af ny Dato.

I Aaret 1449 fik Jeppe Nielsen til Aalegaard af Bispen i Børghlum Skøde paa en Gaard i "Klitten" i Hjørdemaal Sogn. Naar Betegnelsen Hjørdemaal Klit allerede da har været gængs for den nordlige Del af dette Sogn, maa der ogsaa her være Tale om en Sandflugt af betydelig Udstrækning.

Naar Sandflugten paa de nævnte Steder saa tidligt har dannet Klitter inde i Landet, skyldes det afgjort, at netop disse Afsnit af Landet her, ikke som det øvrige Thy, har været dækket af Kystskov og større Søer. De nævnte Egne hører til den Del af Thy og Hanherred, der ved den store Landhævning blev forvandlet fra Havbund til Sletteland af en temmelig tarvelig Karakter, der ikke gav Mulighed for større Skovbevoksning, som den der var langs Vestsiden af det øvrige Thy fra Oldtiden af.

Fra Agger og nord paa til Vegebjerg, syd for Klitmøller, har der med en mindre Aabning i den nordlige Del af Hvidbjerg Sogn, været et ubrudt Skovbælte. Vestligt ud mod Havet, har det

muligt drejet sig om Kratskov, men at der indenfor laa Storskov, kan ses af de mægtige Trærødder, der er fundet under Klitter nordvest for Agger, i det nu forsvundne Aalum. Ogsaa i den øvrige Del af Vestthy findes der i de begravede Moser, Mængder af Egestammer og Trærødder.

I Skinnerup Kær, i Moser ved Sjørring, Hundborg, Vestervig og V. Vandet, har man fundet Hjortetakker og Hasselnødder i Mængder. Flere Bynavne er Minder om Skovtiden, og fra gamle Dokumenter hører vi om store Ydelser i Tømmer og Skovsvin. I Kronens Hede kan man endnu finde "Rodvæltene" d. v. s. det Hul og den Jordhøj, der danner sig, naar et stort Træ bliver væltet af Stormen. Vest for Svankjær finder man et ret betydeligt Egekrat, og i mange af Hederne træffer man Bævre Aspen, Tundratidens Træ.

I det 16. og 17. Aarhundrede forsvinder Thylands Skove, og det falder sammen med den store Sandflugt. Grunden til Skovens Forsvinden ligger i det Opsving, Brændselsforbruget tager paa den Tid. De mange nye Teglværker, der da dukker op, tager deres store Part, Sælkogerierne ved Fjorden krævede ogsaa megen Brændsel. Staten kræver over hele Landet en betydelig Mængde Tømmer til sit Skibsbyggeri, og dertil kommer, hvad Egnens Folk bruger til Brændsel og Byggeriet. I de udtyndede Skove gaar Kreaturerne og ødelægger Underskoven, og en Dag var Thy skovløs, og Landet laa aabent for Sandflugten.

Allerede tidligt var man fra Regeringens Side klar over den store Fare og de skæbnesvangre Følger en saadan Ødelæggelse af Vestkystens Skove kunde faa. Men Thy laa langt borte, Lensmanden var som Regel en Trækfugl, der selv med haard Haand slog ned i Lenets Skove uden Tanke for, i hvilken Tilstand det overgik til hans Eftermand, og Bøndernes Interesse kendte han ikke, men det gjorde de forøvrigt heller ikke selv.

Fra den første Tid har man sikkert heller ikke anset Sandflugten for at være saa farlig, som dens senere Omfang tvang Eftertiden til at gøre, Bønderne i de truede Egne var saa godt som nogen med til at rydde Skovene, selv om de senere gav de fjendtlige Soldater Skylden for Skovenes Forsvinden.

Hvorfra de store Sandmasser stammer, har man gennem Tiderne ikke været helt enige om. Folketroen mente, at det var en engelsk

Dronning, der gravede Kanalen mellem England og Frankrig, og at det var denne Kanal, der var Skyld i Sandflugten. Muligt er det ogsaa, at den Naturkatastrofe, der sænkede det Stykke Land, hvor Kanalen nu ligger, har haft sin Betydning for Danmark, ved at den har forandret de Havstrømme, der berører de danske Kyster, men Sandflugten er jo af langt nyere Dato.

*Bugtende sig ud og ind mellem vildt forrevne Klitter vandrer den lille Aa ved Bøgestedrende ud mod Vesterhavet – og lytter man efter dens stille Klukken, vil den berette om de Tider, da en stridende Strøm drev en Vandmølles Kværne og Pilleværk.
(H. Skov fot.)*

Eug. Warming mener, at Sandet stammer fra Vesterhavet, der, som han udtrykker det, er et udtømmeligt Arsenal af Sand. Dette er dog ikke rigtigt, da Havbundsundersøgelserne i Vesterhavet tværtimod viser, at den overvejende har Lerbund.

Mere sandsynligt er det, at den for Sønderjylland saa store Katastrofe i Aaret 1362, da store Dele af den slesvigske Vestkyst blev bortskyllet og den Række Øer langs Frisland og Sønderjylland dannedes, har den største Del af Skylden. Store Dele af disse bortskyllede Landstrækninger, hviler paa Istidsaflejringer og de uhyre Mængder af Sand, der da blev løsrevet, er af Havstrømningerne ført op langs Kysten og Tid efter anden skyllet op og dannet Grundlag

for den store Sandflugt, som et kort Aaremaal derefter tager sin Begyndelse.

Ogsaa paa de nørrejske Kyster har Havet gjort store Angreb, fra Bovbjerg og nordefter drejer det sig om et mange Kilometer dybt Indgreb. Her kan det ogsaa for en Del være Istidsaflejringer, der blev skyllet bort og medvirkede ved Sandvandringen. Efter Aggertangen blev gennembrudt, blev Sandet fra Vesterhavskystens nordre Del for en stor Del ført ind gennem Kanalerne og derved kom til delvis at opfylde Nissum Bredning og Krik Vig.

Skal man danne sig et Billede af Landsdelen inden Sandflugten satte ind, ser vi da omkring 1300 Thyland som et ret lunt Skovland med en lav uskadelig Klitrække langs Kysten og lidt større Sandarealer paa de skovløse Flader ved Hanstholmen og Østholmen, hvor Istidens Bræer har sendt Smeltevand ud i Havet. Men intet Sted hvor der kan tales om Sandflugt i den virkelige Betydning.

Man kan inddele Sandvandringen i tre Afsnit. Det første er den Sandindskylning, der fra Landhævningen til ca. Aar 1400, gav sig tilkende ved en meget langsomt voksende Klitrække langs Havet. Det andet Afsnit er den store Indskylning, der fandt Sted gennem det 15. Aarh., som resulterede i den voldsomme Sandflugt, der kulminerede lidt oppe i det 16. Aarh. Det tredje og sidste Afsnit falder fra 1580 til 1625, hvor Sandindskylningen og den store Sandflugt i det store og hele er ophørt, og Sandflugten derefter, indtil den dæmpes, indskrænker sig til Vandrekitter.

Det sidste Afsnit var vel ikke det, der bragte den største Sandmængde, men var til Gengæld det, der bragte de største Ødelæggelser, fordi Skovenes Forsvinden nu gav Sandet Lejlighed til at brede sig over store Strækninger, der hidtil var beskyttede, og satte ny Fart i de uhyre Sandbjerge, som i de tidligere Afsnit havde lejret sig inden for den ældste Klitrække.

Vi er nu naaet saa langt frem, at vi saa at sige nu fremefter kan følge Sandet Alen for Alen paa sin Vandring ind over de frugtbare Landstrækninger i Thylands vestlige Sogne.

Aar 1427 nævnes Gaardene Troldbo og Svankjær i Hvidbjerg v. Aa, som ødelagte af Sandflugt. 1493 omtales Gaarden Stentoft i V. Vandet som fuldstændigt øde af Sand, og nu følger Slag i Slag de sørgelige Beretninger om Sandflugtens Ødelæggelser.

Det er især Sognepræsternes Indberetninger til Biskopperne i Børglum og Aalborg, der giver os disse Oplysninger, der senere suppleres med Tingsvidner.

Allerede forud for Indberetningerne, er der gaaet Klager fra Præst til Bisp, over de svigtende Indtægter, dels fordi de afgiftspligtige Gaarde lider større Skade af Sandet, og dels rammer Sandflugten og Præstegaardenes egne Marker. De helt eller halvt ødelagte Gaarde og Boel, kan ikke svare Lensmanden og Præsten de fastsatte Afgifter, og Præsten kan da heller ikke betale det, der var ham paalagt at yde til Biskoppen, dersom der skal blive lidt til ham selv. Da Præsterne i saa høj Grad er økonomisk interesseret i Sagen, kan man dog vist anse Beretningerne for en Del overdrevet.

Man maa jo ret hurtigt være begyndt at regulere Bøndernes og Præsternes Afgifter, men det er dog først i Aaret 1615, at man af Ørum Lens Regnskaber kan se, at der har været givet

De første Præsteindberetninger til Biskoppen i Aalborg er fra 1555. Det er endnu kun faa Præster, der dengang omtaler Sandflugten, og da er det fra de mest udsatte Sogne, Klagerne lyder, Steder, hvor Landsbyer og Gaarde har manglet Værn af Skove og Søer, eller hvor de har ligget tæt ved Havet.

Da man blev klar over Sandflugtens Farlighed, mandede man sig vel her og der op til at søge den standset. Man kastede Diger og rejste Gærder af Ris og Grene mod den farlige Fjende, men nu var det for sent at dæmme op.

Kongerne, der gennem Kancelliet havde modtaget Beretningerne om Ødelæggelserne, der ogsaa i høj Grad truede Kronens Indtægter, truede med strenge Straffe dem, der var hans Befalinger om Klitfredning og Skovhugst overhørig. Men alle kongelige Befalinger tiltrods, fortsatte Ødelæggelserne. Naar det var Østenvind harvede man de overblæste Agre for at faa Sandet til at blæse tilbage i Klitterne, men

Paa en straalende Sommerdag kan en Sandklit som denne virke betagende. Men kom en Dag, hvor Vestenvinden farer over Landet og fører Milliarder af Sandkorn med sig – saa er Idyllen brudt. (Ebba Rune fot.)

en Del Bønder Afkortning i deres Ydelser, paa Grund af Sandets Ødelæggelse af deres Ejendomme, bl. a. til Mænd i Tvorup, i Skiffuerklit, Hestekær, Sønderby i Tved, i Sønderklit og i V. Vandet o. s. f.

hvad hjalp det, Dagen efter kom det som Regel tilbage igen.

Om Lovbestemmelsernes Iagttagelse gives der i den Mollerupske Retssag et godt Bidrag til Sandflugtens Historie. I Aarene 1722-24 føres der en omfattende Proces mod Herremanden og

Bondeplageren paa Vestervig Kloster, Peder Nielsen Mollerup.

I denne Proces gaar en af Anklagepunkterne nemlig ud paa, at han hvert Aar har ladet sine Bønder i Agger slaa af Klittaget. Paa Spørgsmaal om, hvorledes han imod Loven turde dele Klittag mellem sine Bønder, svarede han, at det ikke havde sin Rigtighed, men at han tværtimod havde forbudt dem at røre Klittaget og deslige, og aldrig havde han taget eller bekommet Skilling Værdi herfor.

Under Vidneførslen kom der dog andet for Dagen. En af Mollerups Bønder fra Agger, Peder Skipper, forklarede, at flere Aggerboere købte Klittag af Herremanden til Foder og Brændsel, og at han for sit Vedkommende aarligt betalte en Mark.

Andres Vidnesbyrd gik ud paa det samme, og at Sandflugten i de Aar var tiltaget paa Langør og Harbør. Ridefogden, der skulde forsvare sin Herre, mente ikke, det gjorde nogen Forskel, selv om det forholdt sig saaledes, thi før stjal Aggerboerne Klittaget om Natten, nu bjergede man det ved højlys Dag.

Det fremgaar af Vidnernes Udsagn, at der paa den Tid i Agger fandtes 6 Køer, 75 Faar og 45 Lam, og til at føde dem om Vinteren købte de lidt Lyng og Hø, men ellers benyttedes det Klittag, de kunde bjerge i de Klitter, der omgav Byen.

Da Mollerup ikke mener, at Klitterne har taget Skade ved Bjergning af Klittag, anmoder han Regeringen om at faa dette Forhold undersøgt. En Kommission blev nedsat med Kongens Tilladelse, og den 20. December 1723 bliver der foretaget Syn over Klitterne i Agger Sogn. Kongen siger dog i sin Meddelelse til denne Kommission, at endskønt Mollerups Begæring derom kun egner sig til Tidsspilde og Ophold, og en over Lovens klare Ord i dette Tilfælde utilladelig Forklaring, giver han dog sit Samtykke til Synets Foretagende paa Mollerups Bekostning.

Kommissionen fortæller i sin Beretning om en Vandring i disse, nu af Havet opslugte Egne. Klitsynet tog sin Begyndelse ved Pælehuset, der laa ved Skellet mellem Harbør og Agger Sogne, hvor der østenfor fandtes en ringe Del Agerland, foruden det, der saas omkring Thyborøn By. Derfra gik Turen mod Nord til Toft By, hvor der fra Pælehuset til Toft By, ”indenfor Vesterhavsbakkerne” fandtes god

Græsning og Engbund. Omkring Toft var der dog Sandbund, ”skønt der her tidligere fandtes de bedste Engdrag, som 1718 forøddes af Hav og Sandflugt”.

Mellem Bollum og Nabe laa der Klitter, som Aaret før var blevet slaaet paa Mollerups Befaling. Af disse ”Sandklipper”, som laa hen imod Vesteragger, kunde skønnes, at dersom de ikke blev fredede, kunde Sandet nok blæse over Vestervig Sognes Ejendomme om Vinteren, naar der var Is paa Fjorden. Hele Vejen kunde Kommissionen konstatere, at Klittaget var afhugget, og Sandflugten derved fremmet.

Dommen over Mollerup faldt den 15. Februar 1724, og blandt de andre Anklagepunkter fremgik det, at Klittagsrøveriet burde straffes strengt:

Er Billedet af Sandflugtens Ødelæggelse over Thyland og Han Herred mørkt og trist, naar man ser det som en Helhed, bliver det om muligt endnu mere mørkt, naar vi følger dem fra Sogn til Sogn. De store Klitbakker, hvis stejle og vilde Konturer virker saa betagende for den, der ser dem med Turistens Øjne, bliver nu et tavst Minde om døde Byer.

Agger Sogn.

Agger Sogn er det, der led mest, først ved Flyvesandet og senere ved Havets Bortskylninger. Hvor der nu ligger en ganske smal Tange mellem Hav og Fjord, bestaaende af Diger og lave Klitter med nogle smaa ufrugtbare Sletter, saa der for et Par Aarhundreder siden helt anderledes ud.

Paa den 2 Mil lange Tange laa der flere Tusinder Tønder Land i en stor Slette, der mod Vest var beskyttet af Rullestens- og Sandbanker. Nordligst i Sognet laa de før omtalte Skovstrækninger. Tangens Grund var fed Blaaler og Klæg, der gav fortrinlig Græsning, der overvejende tilhørte Vestervig Kloster, der her om Sommeren græssede store Flokke af Stude og hvor Herregaardens Hovbønder fra flere Sogne i Høslettens Tid, Uger igennem maatte slide med Høet.

Endnu i 1555 havde Agger Sogn 21 Gaarde og 22 Boel, men allerede da havde Sognet taget stor Skade af Sandflugten. 1571 kunde der ifølge et Tingsvidne til Agger Præstegaards Mark kun saas tre Tønder Byg, og af et nyt Tingsvidne fra 7. August 1598 var hele Præstegaardens Mark ødelagt paa nær de tre Tdr. Bygsl. 15. December

1614 afholdtes ved Hassing Herreds Ret Tingsvidne over Skaden paa Vestervig Kirkes Gods, her nævnes 26 Gaarde i Agger og Aalum som ødelagt af Sandflugt.

- Efter Sandet kom Havet. Allerede tidligere var der bortskyllet meget Land, og den 15.-16. Januar 1818 led Sognet stor Skade under en Orkan, der overskyllede Aggerboernes sidste

Vildt og forrevent fremtræder Klitlandskabet med de høje Sandbanker mod Havsiden. Bag disse finder man enkelte Engstrækninger, der kan give karrig Føde for en lille Faareflokk. (P. Thaarup fot.)

Flyvesandet opfyldte Udløbet fra Flade Sø, saa Vandet opstemmedes og derved gjorde Skade paa de Enge og lavtliggende Jorder i Søens Nærhed. 1621 begyndte man paa Gravningen af et nyt Udløb fra Søen.

1688 var Sognet saa ødelagt, at det hverken har Ager eller Eng og Matrikulsansættelsen giver ikke Sognet noget Hartkorn, idet Kommissionen finder hele Sognet udyrket. Sytten Aar før var der endnu 50 Tdr. Hartkorn brugelig Jord i Sognet.

I 1794 fortæller Pontoppidan, at Tilstandene i Agger Sogn var forfærdelige, og Sognet laa endnu i aaben Sandflugt. Paa den Tid var nogle af Beboerne begyndt at dyrke nogle Jordpletter mellem Flyvesandsbakkerne og derved fik de Sandet til at blæse over mod Vestervigs Jorder. Den 24. Juni fik de Befaling til, at der ikke maa pløjes i Agger Sogn, Jorden skal saas til med Græs og ligge urørt i 10 Aar.

Enge med Sand og Grus. Under en Storm 27.-28. November 1863 blæste en stor Flyvesandsbakke bort Nord for Aggers gamle Kirkegaard, der nu er forsvundet i Havet, det var ved denne Lejlighed der afdækkedes 35 store Træstammer, der var skjult af Klitten.

Lodbjerg Sogn.

Næst efter Agger var Lodbjerg Sogn det, der tog størst Skade ved Sandflugten. Af dets 2700 Tdr. Land blev mere end de tre Fjerdeparte fuldstændig øde. Lodbjerg var før Landhævningen en Ø, hvis ret stejle Konturer endnu kan ses, skønt Sandflugten tildels har udslettet dem.

Lodbjergøen var, som det øvrige Thy, en frugtbar Strækning, og dens Vestgrænse laa engang flere Kilometer længere mod Vest, og der er mange Ting, der tyder paa, at Øen var godt dækket af Skove. Der findes stadig store

Trærødder i de af Sandet dækkede Moser, og Navnene paa de to forsvundne Byer, Skovsted og Bøgstrup, er jo ogsaa Minder om Skovtiden.

Foruden disse to Byer er endnu en By, der hed Bodbjerg og Herregaarden Rotbøl fuldstændigt udslettet af Sandflugten.

I Begyndelsen af det 17. Aarh. maa Sandflugten tage voldsomt til. Skovene er borte, og i uhyre Dynger vælter Sandet ind over Sognets Marker og Enge. De smaa Søer, der laa paa Øen, opfyldes helt af Sandet og ses nu, naar Havet tager af Skrænterne, som Martørvsmoser. Vest for Rotbøll vides at have ligget en fiskerig Sø, dens Skrænter kan endnu skimtes i en Hedeflade Nord for Lodbjerg Fyr.

1766 er den gaaet over i Peder Moldrups Eje. Der har ikke været meget Tiendekorn for ham at hente der.

Intet andet Sogn i Thy har saa øde Klitter som Lodbjerg, og kun den allersydligste Del af Sognet, der dækkes af Flade Sø, blev saa nogenlunde skaanet for Sandflugten.

Ogsaa Ørum og Hvidbjerg Sogne led stærkt under Sandflugten, især dog Hvidbjerg Sogn, af hvis 7742 Tdr. Land de ca. 6500 Tdr. Land er Klitter og Sandflader.

Tidligt trængte Sandet ind over Hvidbjerg Sogns nordlige Del, medens den sydlige Del var skærmet af Smaasøer og Egeskove. Men ogsaa disse Skanser faldt, og over en Mil naaede

Omtrent ude ved Havet, paa alle Sider omgivet af udstrakte Klitarealer, møder man den lille og uanselige Lodbjerg Kirke, der staar som et Monument over henfarnes Slægters Kamp mod den vældige Naturmagt. (P. Thaarup fot.)

Efter Reformationen skulde Lodbjerg Kirke være nedrevet, men den fik dog Lov til at blive staaende, for senere at blive flyttet længere ind i Landet. I 1700 skal Kirken være flyttet anden Gang, men der er Ting, der tyder paa, at dette ikke kan være rigtigt. Ved et Kirkesyn 1723 hedder det, at Kirkebygningen er vel ved Magt, men Kirkegaarden var saa overføget med Sand, at det gik over Kirkevinduerne og skjulte Gravstederne, og Aar for Aar lyder Beretningerne om Sandets Hærgen omkring Kirken i den øde Klit, men saa hører vi i 1731, at Sandet igen er blæst af Kirkegaarden. I 1763 tilhører Kirken Jens Simonsen i Sveigaard, men i

Flyvesandet ind i Landet, selv Lyngholms Marker gik ikke Ram forbi.

Det er her fra Sognet de allerførste Meldinger kommer om Sandflugten, da der i 1427 tales om Klitter ved Duell og andre Gaarde i Hvidbjerg.

Vestligst i Sognet ligger nu Fiskerlejet Lyngby. Her i Nærheden laa der i gammel Tid en stor Gaard, der hed Lyngbygaard, den var en af de første Gaarde, der blev ødelagt. I denne Del af Sognet var der oprindeligt store Arealer af Mose og Eng, hvor nu de kæmpemæssige Lyngby Klitter taarner sig op. Mange Kilometer ind i Landet findes der nu ikke en dyrkelig Plet, men vandrer man gennem Klitterne, ser man alligevel

tydelige Spor af, at der engang var beboede Egne. Gravhøje viser sig pludselig ved Siden af Klitternes Egekrat, og smaa Flader, der viser Spor af Agerfurer.

Nu dækker Hvidbjerg Plantage en Del af Klitterne, men helt ind omkring Kirken ligger de og endda helt ned over Aakær Enge, til Bedsted Sogneskel, naaede Flyvesandet. 95 Tdr. Land gaar der paa hver Td. Hartk. i Sognet, det er Recorden, bortset fra Agger, hvor der gaar 240 Tdr. Land pr. Td. Hartk.

Heller ikke Ørum Sogn gik Ram forbi, men Skaden her var dog ringe i Forhold til de Nabosogn, der er omtalt.

Saa sent som Aar 1800 blev to Ejendomme i Hvidbjerg flyttet paa Grund af Sandflugt fra deres gamle Indmark til deres Udmark længere mod Øst. Men det var ogsaa sidste Fase, nu var Sandflugten dæmpet i det udstrakte Sogn, og i det Tidsrum, der fulgte efter, har man igen kunnet tage noget af den overblæste Jord ind til Dyrkning. Endnu ligger dog de fem Sjettedele hen som Plantage, Hede og Klitter.

Nørhaa, Hundborg og Jannerup Sogne.

Nørhaa var oprindelig et stort og folkerigt Sogn med sit eget Sognekald, men Sandflugten ødelagde 4030 Tdr. Land af dets 6090 Tdr. Land, og i 1825 ophørte Nørhaa at være selvstændigt Sognekald og blev lagt ind under Snedsted.

Den lille Fredskilde Sø havde engang adskilligt større Udbredelse, saa sent som i Aar 1800 havde den en Bredde paa 1000 Alen, men Sandflugten fortsatte her ind i det 19. Aarh., og nu har Søen kun en Bredde af ca. 300 Alen. Nord for Fredskilde er der et Kær, der kaldes "Kanens Vand", her har der tidligere været en Sø, men Flyvesandet fyldte den op.

Meget tidligt har Sandflugten sat ind her, og Sognet var saa ødelagt, at det ikke var muligt at faa en Præst til at overtage Sognet, hvorfor Kongen i 1579 tillægger Embedet det halve af Sognets Kongetiende. Hvor galt det er gaaet ud over Eggen iøvrigt, har vi ingen Meddelelser om, men i 1596 fortælles der, at Sandet da er naaet 1½ Mil ind i Landet.

Midt ind i Nørhaa By naaede Sandet og dækkede her den gode Muld med et Kvarter Sand, som udelukkede Dyrkning. Omkring Aar 1800 er Forholdene dog betydeligt bedre, Klitterne er groede til, og der kan igen begyndes at tage op af de før forladte Jordstykker, der nu er

saa nogenlunde afblæste for Sandet, der ikke længere var nogen Fare for Sognet, men der var ogsaa sket Ulykke nok. Landsbyer var forsvundet, men istedet kommer der et Par nye ude ved Havet, Stenbjerg og Sdr. Vorupør.

Selv om Hundborg Sogn ogsaa fik sin Part af Sandflugten, slap det dog forholdsvis billigt. Her gik det alene ud over den vestligste Del, der ogsaa paa den Tid var en udyrket Flade, hvori der var en Del Søer, som optog meget af Sandet. Mest gik det ud over Snejstrup By, der dengang var ret betydelig, men nu reduceredes til mindre end Halvdelen. Ogsaa Faddersbølgaard, der før var en ret betydelig Herregaard, led stor Skade ved Flyvesandet i Tiden omkring 1580.

Sjørring og Thorsted Sogne, der ikke grænser op til Havet, led kun mindre Skader ved Sandflugt. I Sjørring Sogn blev der 1596 meldt om en Gaaard i Skaarup, der var ødelagt af Flyvesandet. For Thorsteds Vedkommende var det den nordlige Del, der nu ligger ind under Vandet Plantage, som blev overføjet af Sandet fra den Vandreklit, der syd om Vandet Sø naaede omtrent ind til Thisted.

Vang-Tvorup - de haardest ramte Sogne.

Vang-Tvorup Sogne er vel den Del af Thy, der i Betragtning af deres tidligere Frugtbarhed led den største Skade ved Sandflugten. Af Sognenes 10,389 Tdr. Land er mere end de 8500 nu Klitter eller Arealer, ødelagte af Flyvesandet. Her i disse Sogne gik den gode Jord helt ud til Havet, og de ejede en hel Del Skov. Mellem Klitterne kan man endnu ved Gravninger naa ned til den fede Muldjord, der engang gav Føden til en stor Befolkning.

Der findes ikke Optegnelser fra den første Tid, da Sandflugten satte ind paa disse Kanter, men at det har været ret tidligt paa sine Steder, er der ingen Tvivl om.

Flere Byer er spørløst forsvundet; blandt Navnene paa dem, vi kender, var Trab, Skaarup, Rakkeby, Bøgsted og Skovhede. Desuden er forsvundet mange Enkeltgaarde, Korsgaard, Inte, Haugaard, Hove, Tvæde, Torp m. fl.

Nordvest for Vang By laa Rakkeby ved en mindre Sø. Store Gaarde med gode Jorder hørte til den, og der fortælles endnu Sagn om Beboerne fra den største af dem, Kokkedal. Nu ligger der enorme Klitter paa det Sted, hvor Byen før havde sine Agre. For et Hundrede Aar siden, da en Storm flyttede en Klit der, kom der tilsyne en

lille Vandmølle, som har været drevet af Vandet fra den forsvundne Sø.

De Søer, der var i Sognet, var ikke tilstrækkelig store og dybe til at tage de store Sandmængder, der føg ind over Egnen. Vest for Tvorup Kirkeplads ser man endnu Rester af Vestersø, der engang var lige saa stor som Vang Sø. 1761 fortæller Moldrup, at der da i Klitterne laa en By med 7 Gaarde og 4 Huse, som kaldtes Tveboelsmænd og Skaarhedegaardene. En lille Sø i Tvorup, der hed Ferring Sø, var da opfyldt af Sand. Ogsaa Hugaard laa forhen ved en Sø, hvoraf Spor endnu kan ses i Klitten. Vang Sø havde tidligere et Udløb til Havet, det blev dækket af Sandet, og hvor Skaarup By laa, breder sig nu Skaarup Sande.

25. Oktober s. A. søgte de faa Beboere, der var tilbage, om Tilladelse til at beholde deres Kirke, men det blev dem nægtet. Aaret efter blev Kirken pillet ned, dens Inventar spredtes, og Kirkens Kvadre blev solgt, nogle kom til Nors Kirke, andre blev anvendt ved Djernæs Mølle, og Blytaget blev anvendt til Vang Kirke.

Værre kunde det ikke gaa et helt folkerigt Sogn; nu var det helt ophørt at eksistere som Sogn betragtet, dets Kirke var borte, dets Byer og alle Gaarde forsvundet i Sandhavet. Nu begrænses Klitten af den halvt fyldte Vang Sø og den Lavning, der strækker sig ned mod Sjørring Sø, mod Nord naar Sandet overalt Sognets Grænser, og kun den østlige Del af Vang Sogn og et Hjørne af Tvorup Sogn er nu under Plov,

Godt skjult mellem høje Klitter finder man en af de smaa Søer, der virker behageligt afbrydende i et Landskab, hvor Sandet og Marehalmen er det dominerende. (P. Thaarup fot.)

Næsten endnu værre end det gik med Vang, saa det ud for Tvorup, der engang var en af de rigeste i Thy med mange store Gaarde. De Gamle fortalte, at før Sandflugten lagde Sognet øde, holdt der om Søndagen 7 Kareter ved Tvorup Kirke, der nu ligger som Ruin i Udkanten af Klitplantagen. 1. August 1794 fik Byskriver Carl Brønlund, Thisted, kgl. Bevilling paa at nedrive Kirken mod at udbygge Vang Kirke.

og midt i den vilde Klit ud mod Havet gemmer sig næsten milevidt fra alle andre, det lille Fiskerleje Vangsaa.

Var Vang-Tvorup Sogne de, der led mest ved Sandflugten, er det ogsaa af de Sogne, der nu har haft mest godt af Statens Plantningsarbejde, idet omtrent hele Sandflugtsarealet nu er tilplantet og allerede har virket gavnligt paa de klimatiske Forhold der paa Egnen.

Øster- og Vester Vandet Sogne.

I Vester Vandet Sogn blev Byerne Agersbøl, Vilsbøl og Smalby ødelagt af Sandflugten, og i Øster Vandet gik det stærkt ud over Hjardal, og Viig Gods, der laa Syd for Skadekær, blev helt udslettet af Flyvesandet.

Fra Nystrup Jorder vandrede Sandet mod Øst Syd om Vandet Sø og Skadekær og dækkede den store Strækning, hvor Vandet Plantage nu breder sig. Øjensynligt har det her fra Begyndelsen af været en enorm Vandreklit, der, efterhaanden som den naaede ind i Landet, ved de skiftende Vinde har delt sig i en Mængde smaa lave Klitter, der levnede større og mindre Pletter af den gode Jord. Derfor blev disse Arealer tidligt taget ind til Plantning. Det var paa dette Sted, at Sandet trængte dybest ind i Thy, to Mil er der fra Havet til Klat Mølle, hvor Klitterne ophører, med Udløbere ned til Skinnerup Kær.

For V. Vandet By har Vandet Sø haft stor Betydning som Værn mod de mægtige Sandmasser, der blæste ind over Landet over Vegebjærg og Sletten Nord for. Her indenfor ligger de gode Jorder uberørt af Sandflugten. Nord for Vandet Sø, der er ca. 4 km bred, gik Sandet i nordlig Retning og dækkede næsten alt paa sin Vandring.

Paa Østsiden af Aarbjerg, Højlandet mellem Vandet og Nors Sø, laa Smolby, den tidligere Bronzealderbys Arvtager. Det var kun en lille By, hvis Marker gik mod Nord og Vest. Længere mod Øst laa Vilsbøl, der paa et Par Gaarde nær, blev dækket af Flyvesandet, og det samme skete for Agersbøl, der laa længere mod Nord, men som ogsaa kun kan have været en lille Landsby paa et Par Gaarde. Herude laa maaske Gaarden Stentoft, der i 1493 nævnes, som ødelagt af Sandet.

Men da har Sandflugten ogsaa kulmineret der i Sognet, og omkring 1800 er Tilstanden helt god, en Del af de før tilsandede Marker er igen afblæste og paany taget under Ploven, og Sandflugtskommissionen finder, at Sognets Klitter er godt tilplantede, bedre end i de omkringliggende Sogne.

Endnu for godt en Menneskealder siden var der dog endnu aabne Klitter paa Strækningen mellem Vandet og Nors Søer. Af Sognets 6247 Tdr. Land er de to Tredjedele helt eller delvis Klitarealer, hvoraf dog den største Del nu er tilplantet.

Den, der har set Egnen for ca. 70 Aar siden, vilde nu knapt kunne kende Stedet igen, for ingen Steder har Statens Plantningsarbejder forvandlet en Egns Udseende som her. Vandet Sø, der da var en Klitsø i et nøgent og vildt Landskab, ligger nu indrammet af store Plantager, der giver Egnen en Ynde som faa Steder.

Skinnerup, Nors, Tved, Hillerslev og Kaastrup Sogne.

Skinnerup Sogn har kun i mindre Grad været berørt af Sandflugten, det drejer sig udelukkende om den sydvestre Del, hvor der ligger nogle Klitarealer. Her skal være flyttet to Gaarde paa Grund af Flyvesandets Indtrængen. Sandet naaede ned til Skinnerup Kær, der paa den Tid skal have været en Sø.

Nors-Tved Sogne led begge større Skade, det gik dog hovedsageligt ud over Tved.

Ved Digegaard havde man lagt store Diger for at standse Sandet, og det er da ogsaa Sandets østligste Grænse paa dette Strøg, men skyldes sikkert mere, at det er gaaet til Ro i de store Klitter, der ligger længere mod Vest.

Søgaard fik sin rigelige Part af Flyvesandet. Den var tidligere en stor Herregaard med udstrakte Tilliggender og meget Bøndergods, men Sandets Hærgen forringede den Aar for Aar, til den sank ned til at regnes for en almindelig Bondegaard. Mest gik det ud over dens Jorder Nord for Søen.

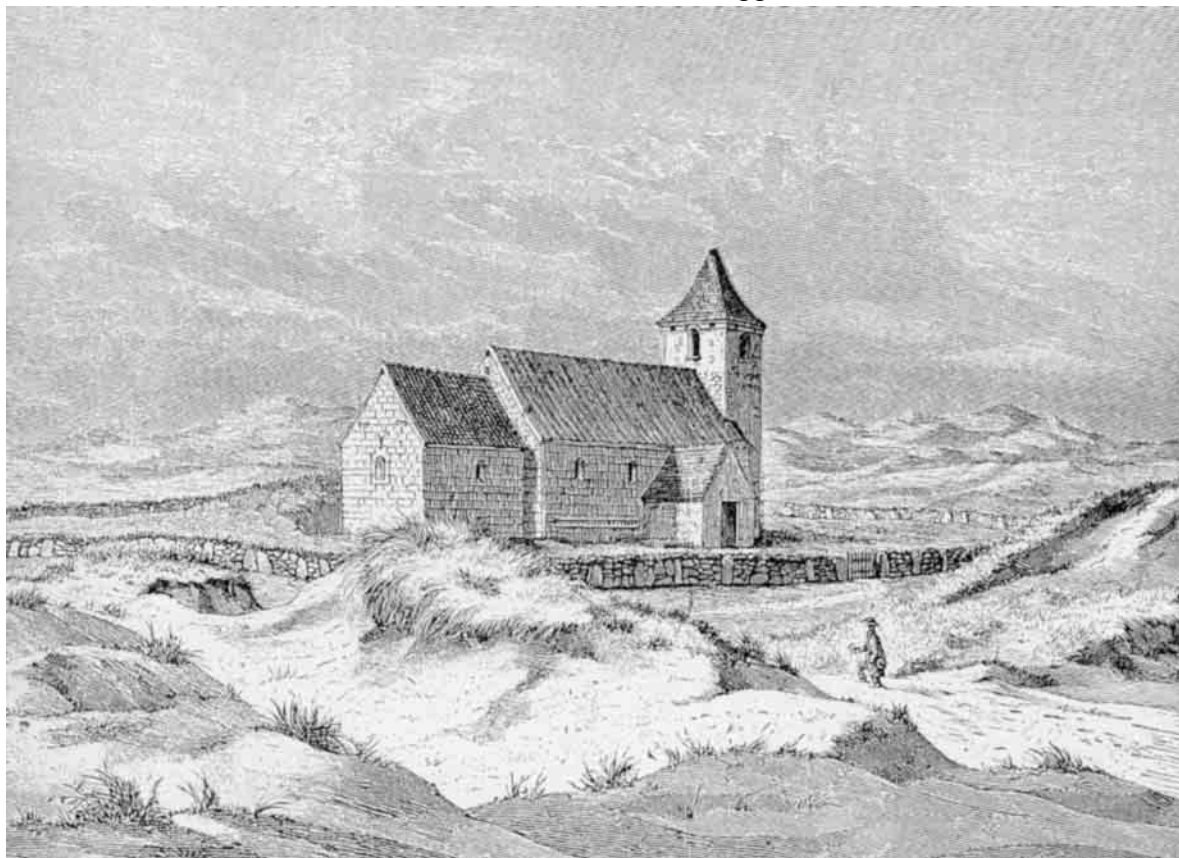
Nors Sø, der tidligere skal have haft sit Udløb til Vandet Sø forbi Aarbjerg, fik dette Løb tilsandet, og gennem et Par Hundrede Aar, hvor den intet Udløb havde, stod Vandet helt op til Kirkegaardsdiget, indtil man fik gravet Kanalen mod Vest til Havet.

Vestligst i Sognet laa en Række Klitsøer, der tog en stor Del af Flyvesandet, men ikke nær nok til at skaane Landsbyerne, og hvor den sydvestlige Del af Tved Plantage nu breder sig, laa Vest om Ravnshøje nogle af de nu forsvundne Hindinggaarde, der hørte med til Søgaards Bøndergods.

Kort efter at Sandet havde naaet Nors Sogn, tog det ogsaa fat i Tved Sogn, der i 1555 havde 36 Gaarde og 4 Boel. Det fremgaar af Beretningerne, at Tved Sogn har været dækket af større Skovdistrikter imod Vest, og desuden havde den beboede Del af Sognet megen Nytte af de mange Klitsøer, der har taget meget af de

umaadelige Sandmængder, der her Syd om Hanstholm væltede ind over Landet.

Kronens og Adelens Gods. Hele Nørby Mark med omliggende Gaarde er overløbet af Sand,

Tved Kirke 1875, set fra Nordøst. Tegning af J. Magnus-Petersen. "Ill. Tidende".

Allerede 1571 spores dog Flyvesandets Indtrængen i dette Sogn, længe har man øjnet Faren fra de mægtige Klitter, der vandrede frem over Fladen Syd for Hansted. 1625 havde det naaet Højdepunktet, og 1647 tales der om en gammel Sandflugt, der havde tvunget mange til at flytte deres Ejendomme.

Nørby laa den Gang Vest for Tved Kirke, men maatte Tid efter anden, eftersom Klitten nærmede sig, flytte mod Øst, og dens Agre og Enge ned mod Blegsø forsvandt. Den 12. Januar 1647 førtes der paa Hillerslev Snapsting Vidne om den store Sandflugt i Sognets nordvestre Del: "det er fuldt vitterlig, at den er opkommet, da Svensken var her i Landet (1627 af Vesterklit), hvilken Part er, foruden den søndre Del af Tved Sogn, hvilken Part (Sønderby) paa nogen Tid har ligget i almindelig Sandflugt, og som har frataget dem af deres Agerjord og Mesteparten af deres Enge, saa de to Gange har maattet flytte deres Ejendomme, hvilket nu er overvundet. Foruden denne ældre Sandflugt er opkommet en ny, mens Svenskefolk var her i Landet, som nu har angrebet den nordlige Del af Sognet (Nørby) og gjort den en mærkelig stor Skade, ogsaa paa

saa der ingen anden Forhaabning er end endelig Ødelæggelse og hele Sognets Fordærvelse. Det samme vidne menig Herremand, saa mange som i Dag til Stede være." (Kristoffer Hvas, Lensmand paa Ørum, var paa Kronens Vegne indstævnet.)

At der endnu i 1571 fandtes Skove i Hinding, ved vi, og det er muligt Rydningen af disse, der har været Skyld i, at den hidtil dækkede Sønderbys Jorder nu ødelægges af Flyvesandet.

Selv op mod den nyere Tid har Flyvesandet trukket sig længere ind i Landet. 1761 har Nørby 11 Gaarde og ingen Huse, i 1880 er der kun 7 Gaarde og 4 Huse. Det Aar var Sandet endnu ikke naaet til Tved Kirke, men naar nu et Par Hundrede Alen længere mod Øst.

Af Nors-Tveds 10,596 Tdr. Land er en meget stor Del Klitarealer og Heder, saaledes ligger det store Vildtreservat for en meget stor Del paa disse Sognes Jorder. Tved Kirkes Beliggenhed før - midt i en By med frodige Marker, og nu midt i en Klit - fortæller mere end mange Ord om den skete Ødelæggelse.

Nu er mange af de Marker, der før var dækket af Flyvesand, afblæste og igen taget i Brug, og de

store Plantager vil snart helt have skjult de store Sandarealer i Tved Sogn.

Hillerslev-Kaastrup Sogne har ikke lidt noget videre af Sandflugten, eftersom de ligger inde i Landet, men helt forbigaaet er de dog ikke blevet. I den nordlige Del skal Gaardene Kanstrup og Jensby være Rester af mindre Landsbyer, der blev ødelagt af Sandflugt.

Hanstholmen.

Trods det at Hanstholmens tre Byer, Hansted, Ræhr og Vigsø, ligger paa et Højland med stejle Affald til Havet, der ellers ikke skulde give Plads for nogen Klitdannelse, led de alligevel stor Skade ved Sandflugten. I Modsætning til andre Sogne var der dog en Del af Sogdenes Arealer, der fik Gavn af Sandet, idet store Strækninger af lave Arealer Syd for Holmen ved Sandets Overflyvning blev forhøjet saa meget, at de blev dyrkelige. Men det opvejede dog ikke i større Grad de Skader, der skete.

Hovedgaard. I en Dom af 1551 nævnes nemlig Nørtorp Skov.

Tidligt hører vi om Sandflugt paa Holmen, og i 1555 har den voldt store Ødelæggelser.

I saa høj Grad led Ræhr Sogn dog ikke, og muligt er det, at dette Sogn har været dækket af de omtalte Skove. I 1555 har Sognet ikke lidt nævneværdigt ved Flyvesandet, der findes da 4 Gaarde og Boel, 70 Aar senere er dog den nordlige Del af Sognet forvandlet til en Sandmark, hvor intet kunde avles.

Endskønt Vigsø Sogn laa østligere end Ræhr, havde den allerede i 1555 lidt stor Skade ved Flyvesandet, saa galt endda at Sognepræsten foreslaar Kirken nedlagt, og Beboerne henlagt under Ræhr Sogn. Det skete dog ikke.

Sandflugten rasede dog vildt, og i 1690 er Annekspræstegaarden i Vigsø dækket af Klitter paa 20 Alens Højde, og i mange Aar kunde Sognets Gaarde knapt give Udsæden igen. I 1737 er der tilbage kun 7 Gaarde og 10 Boel.

Vejlerne omkring Hannæs kunde ikke standse Sandflugten, der ogsaa har sat sine Spor paa den lille Halvø, hvor der paa det sandflugtshærgede Snekkerbjerg er anlagt en lille Plantage. (Arthur Christiansen fot.)

Indtil Sandflugten optraadte her, var dette Jyllands Forbjerg, en ret frugtbar Ø, der tiltrods for sin barske Beliggenhed var tæt beboet. Helt skovløs har Holmen ikke været, muligt har den haft sin Trævækst midt paa Øen omkring Nørtorp

Omkring 1800 lyser det dog atter lidt for Holmen. En hel Del af Jorderne er atter befriet for Sandet, da Sandindskyllingen er ophørt, og Flyvesandet for en Del er vandret ned paa Sletten Syd og Øst for Holmen, og i Midten af det 19.

Aarh., har Sognet igen det samme Antal Gaarde og Huse, som den havde det 300 Aar før.

Østholmene.

Hjardemaal Sogn var et af de Steder, hvor Flyvesandet først optraadte. Nord om Hanstholm, drev det ind over Stranden i Vigsø Bugt og lejrede sig først i store Klitter paa det flade Terræn Nord for Holmen, inden det af Nordvestenstormene ødelagde de store Strækninger, der her laa aaben, fri som de var for Trævækst og derfor en rigtig Tumbleplads for Flyvesand.

Sandflugten, der gennem Aarhundreder har hærget Landet mod Nordvest, kan endnu volde stor Skade og Ødelæggelse paa de dyrkede Marker, hvilket man faar et Indtryk af ved at se den "Sandknog", der her en Foraarsdag garr hen over den nyspirede Mark. (Aage Pedersen fot.)

Vel har der ogsaa her været Skove, men antagelig har de mest ligget paa Højlandet. Disse Skove nævnes den 20. Maj 1523, da Preben Podebusk blev forlenet med Han Herred. Han skal efter Betingelserne gøre Regnskab for halv Sognegæld og halv Oldengæld og sørge for, at Skovene der ikke bliver hugget til Upligt, om større Skovstrækninger er der dog sikkert ikke Tale.

Som tidligere berørt, nævnes allerede 1449 Klitten i Hjardemaal Sogn. Man kan deraf slutte, at der er Tale om gammel Sandflugt her, men om

det har drejet sig om større Bebyggelser herude eller mest udyrkede Arealer, er ikke godt at sige.

1625 ser Billedet endnu mørkere ud, da nu den allerstørste Del af Sognet er overblæst med Flyvesandsklitter, og Præsten beretter da, at han har maattet lade en ny Præstegaard opføre, da Ejendommens tidligere Bygninger er klemte sønder af Flyvesandet.

1690, da Peder Nielsson Sengeløs var Sognepræst, staar det meget daarligt til med Sognet, der overalt ligger i aaben Sandflugt. De Engdrag, der hørte til Sognet, er alle overløbet af Sand, saa der er ingen Højbjergning. Agerjorden

er ogsaa tilsandet, og mange Gaarde er øde eller betydelig forringet. I 1737 findes der i Sognet kun 30 Gaarde, 18 Boel og 38 Huse. Siden 1555 er da 21 Gaarde forsvundet eller reducerede til mindre Ejendomme.

Omkring 1800 er de fleste af Sandklitterne dog dæmpede, men en Del laa dog endnu paa den Tid i aaben Sandflugt. Flyvesandet havde da ogsaa gjort tilstrækkelig Skade; af Sognets 9629 Tdr. Land laa langt den største Del hen i Klitter, Heder og Kær. Kun ganske lidt af Sognet var skaanet.

Ogsaa Østerild blev stærkt medtaget af Sandflugten. Det var Sandet fra de store Klitter i Hjørdemaal, der trængte ind over den nordlige Del af Sognet og naaede helt over til Tougsig [Tovsig]. Før var der store Engdrag her, og man kan endnu mange Steder under Flyvesandet træffe paa Tørvejord.

Omkring 1600 har Sandflugten naaet sit højeste her, og Beboerne paa de ramte Ejendomme faar da Afslag i deres Afgifter til Kronen og Adelen. 1625 er Sognet saa forarmet, at Præsten ingen Indtægter har af sin Gaard, og mange af Sognets Gaarde ligger helt eller delvis øde hen. Det var dog for den overvejende Dels Vedkommende udyrkede Arealer, der i dette Sogn fik varigt Mén af Sandflugten.

Lild Sogn er det, der har de ældste Spor af Sandflugt, idet Bulbjerg hører herunder, og det er der, man i Broncealderen har haft en lille lokal Sandflugt. Men ogsaa den store Sandkatastrofe fik Sognet sin rigelige Part af, og ikke en Ager blev urørt af Flyvesandet.

Den ældste Beretning om Flyvesandets Hærgen her er fra 1543, da Hr. Mourits fik kgl. Brev til Bønderne i Tømmerby, Lild, Vust, Thorup og Klim Sogne. Han har til Kronen indberettet, at Bønderne rykker Klitgræs til Tag og Foder, ”hvorefter Landet fordærves”. Han faar nu Bud paa, ”at dersom nogen dermed findes, skal han, straffes derfor”.

Der maa altsaa her være Tale om, at der paa den Tid har været en gammel Sandflugt med tilgroede Klitter imellem. 1575 er 1 Gaard og 1 Boel i Smerup By lagt øde af Sand. 1590 er de tre nordligste Byer, Myrup, Nørklit og Bulbjerg oversandet. 1625 indberetter Sognepræsten, at disse tre Byer i 32 Aar ingen Tiender eller andre Ydelser har kunnet give, og Sognet laa hen i aaben Sandflugt, der Aar for Aar forværredes.

Af Sognets 7256 Tdr. Land blev saa godt som intet forskaonet for Sandflugt.

Ogsaa Tømmerby Sogn maatte tage sin Del af Sandets Ødelæggelser; det drejede sig dog her overvejende om udyrkede Arealer, der helt tilsandedes. Paa anden Maade fik Sandflugten dog Betydning for Sognet. Forhen gik Færdslen mellem Thy og Vendsyssel saa omtrentlig, hvor Landevejen nu gaar til Aalborg, over Bjerget og Syd om Bulbjergøen. Af Sandflugten blev en stor

Del af Færdslen tvunget over Kæret, gennem et Vadested over til Vust Land.

Det var dog kun meget daarligt, at det kunde lade sig gøre. Præsten omtaler i sin Indberetning 1625 dette Forhold og skriver; at hans Præstegaard ligger ved en farlig Vejle, ”udi hvilken Mangen er faret ilde og er en Part druknet”. Han klager videre over, at Sandflugten gør, at de Godtfolk fra Thy, Mors og Hardsyssel paa deres Vej til Vendsyssel og Himmerland ligger ham til Byrde med deres Gæsteri.

De østlige Sogne.

Nord om Lund Fjord trængte Flyvesandet sig ind i de østlige Sogne, suppleret af de Sandmængder, der skyllede ind fra Havet og med de nordlige Vinde trængte ind, saa Landet her fra Hav til Fjord i de tørre Storme var een forrygende Heksekedel.

Mest gik det maaske først ud over Vust Sogn, der saa at sige blev tilsandet straks. I 1576 nævnes det, at der næsten ikke var noget af Sognet, som ikke var overføget. Særligt var det gaaet ud over Ellidsbøl By, der var aldeles ødelagt. Lidt Skov var der maaske endnu, eftersom der svaredes Skovsvin i Landgilde af Annekspræstegaarde. Det kan dog ogsaa være en Passus fra tidligere Bestemmelser, der var blevet staaende, efter at Skoven var faldet.

1625 var det stadig galt med Sandflugten, Lensfogden fra Aalborg holder det Aar Syn over Skaden. Igen i 1690 tales der om vild Sandflugt.

Vust Sogn er det af Amtets Sogne, der havde de vildeste Klitter. Aarsagen dertil var, at Beboerne der, mindre end i andre Sogne, havde Interesse af at faa Sandflugten dæmpet.

I Kommissionsberetningerne støder man bestandigt paa Klager over den Efterladenhed, som Beboerne udviser ved Udførelsen af de befalede Klitarbejder, og medens de fleste andre Sognes Klitter i 1680 fandtes tilfredsstillende dæmpet, stod Vust Sogn langt tilbage. Der skrives det Aar i Beretningen om Sognet: ”Vi fandt Mølbæk og Blegsted, som fra Vesten dagligt lider Skade af Sandet, som kommer fra Havet og Klitterne og næsten har ruineret deres Enge og Fædrift”.

Af Sognets 4063 Tdr. Land er en meget stor Del Klitarealer.

Thorup-Klim Sogne har ogsaa lidt store Tab ved Flyvesandet i de nordlige Dele af Sognene. Det

er dog især Klim, der møder med store Sandflugtsarealer, da henved Halvdelen af Sognets 7451 Tdr. Land har været Klitter og overføgne Arealer.

Trediedele ødelagt, og Brøndum By, der havde 4 Gaarde og 1 Boel, var ligeledes paa det nærmeste ødelagt.

Efter et Par voldsomme Stormfloder i Begyndelsen af 1870erne, hvor Aggertangen truedes af fuldständig Udslettelse, tog man fat paa at sikre denne smalle Landstrimmel ved Høfdebygning – og allerede i Begyndelsen af Firserne var de første af disse Anlæg færdige. (Træsnit i Ill. Tidende)

Nordligst i Sognet fandtes i sin Tid en Skov, men den har muligt været ryddet, inden Sandflugten for Alvor tog fat. Aar 1571 omtaler Sognepræsten Johannes Olai, at Sognets Jorder er meget medtaget af Sandflugt, en Klage der yderligere forstærkes i 1625, da Tilstanden er saa slet, at Størsteparten af Klim Sogn ligger øde. Længere frem i Tiden tages der dog en Del af Jorden under Plov igen.

De Klitter, der ligger paa Klim og Thorupstrand, er de, der har vandret længst, idet de er gaaet over tre Mil fra deres første Lejrplads. Her findes da ogsaa Danmarks største Vandreklit.

Kollerup Sogn var allerede 1571 stærkt overføget med Sand, men det var dog først 1625, at der findes en udførlig Beretning om Ødelæggelserne. Da er to Trediedele af Sognet fordærvet, og den sidste Del stærkt truet.

En By, Hingelbjerger, der bestod af 8 Gaarde, var totalt ødelagt, en anden By, Aldrup, paa 5 Gaarde var saa medtaget, at der til hele Byen kun kan saas en Tønde Byg og en halv Tønde Havre. Borup By, der bestod af 3 Selvejergaarde, var helt ødelagt, saa der hverken fandtes Folk eller Huse. En større Gaard, Faarehale, var ogsaa forsvundet, og af Kollerup Bymark var de to

Af Han Herreds Sogne var Hjortdal dog det, der led mest Skade ved Sandflugten. 1552 spekulerede man stærkt paa at nedlægge Hjortdal Præstekald og lægge Sognet ind under Kollerup, men det blev dog ikke til noget.

I Hjortdal laa den gamle Hovedgaard Slettegaard, der før Sandflugten var en komplet Sædegaard med store Tilliggender og meget Bøndergods. Den ejedes af den adelige Slægt Griis.

Endnu i 1690 var Sandflugten slem i Hjortdal Sogn. Præsten klager det Aar over, at hans Gaard, Hjortdalgaard, nu har aaben Sandflugt fra tre Sider, og saaledes ser det ud for hele Sognet. Senere bedres det atter, en Del af Jorderne bliver igen fri for Sandet og toges paany i Brug, men store Dele af Sognet laa dog hen i Klitter.

Sandet naaede lige forbi Kirken, hvor det for den sydligste Del af Sognets Vedkommende standsedes af Sletteaa, der havde tilstrækkelig Strøm til at tage de Sandmængder, der naaede dertil.

Nu er den største Del af Sognets Klitarealer beplantede, og den store og sjældent smukke Svinkløv Plantage breder sig nu, hvor Flyvesandet herskede.

Naar man i Dag paa et Kort vil betragte Klitternes Omraade, ser man en sammenhængende Klitrække langs Havet, og et Stykke indenfor en lignende Klitrække, der fra Hanstholm gaar over Nystrup, Vang, Tvorup, Hvidbjerg v. Aa og ender i Lodbjerg. Ind mellem disse to Klitrækker findes Hedestrækninger og Smaaklitter med enkelte Enge eller Kærstrækninger.

Fra Hanstholmen og Øst paa har Sandet overfløjet store Strækninger. Her falder Klitterne i en bred Kæde langs Kysten, og store Arealer blev totalt ødelagt. Her var det mest de efter Landhævningen nyopdukkede Landstrækninger, der blev dækkede, og Skaden derfor noget

Thys og V. Han Herreds Jorder forvandlet til Klitarealer.

Omkring Aar 1800 saa det endnu trist ud i Thy. En Trediedel af det frugtbare Land var ødelagt af Sandflugt. Klimaet var barsk og raat, og hen over det bakkede Land med de utallige Kæmpehøje fandtes ikke et Træ, der kunde bryde Vinden, som især i Foraarstiden førte det fine Sand fra Klitterne med sig.

Store Strækninger, der nok kunde dyrkes, om Sandet kunde holdes i Ro, laa hen til ingen Nytte og ventede kun paa de bedre Betingelser for igen at kunne tages under Ploven i Stedet for at ligge hen som dødt Land.

Og naar en ny Storm flyttede en Klit, kunde

For den, der søger Fred og Stilhed i Naturen, vil en Vandring i Klitterne være det ideelle. Fra de højeste Klitter aabner sig ofte milevide Udsyn af betagende Virkning. (Ebba Rune fot.)

mindre, da de i Forvejen for en stor Del var uopdyrkede Hedestrækninger og lave Kær, men dog laa der ogsaa herude mange smaa Landsbyer og Enkeltgaarde. Det var særlig den østre Del af V. Han Herred, der tog stor Skade, idet de højere liggende Jorder i Kollerup og Hjortdal Sogne i deres oprindelige Tilstand lignede de thylandske Jorder.

Det blev de to Yderpunkter i Amtet, Hjortdal og Agger Sogne, der forholdsvis blev Genstand for de største Ødelæggelser. Først 1775 kan man sige, at Sandflugten var ved at være dæmpet, og først 1890 kan der siges, at Sandet var helt ud behersket. Men da var ogsaa 76,000 Tdr. Land af

det hænde sig, at der kom til Syne Ruinerne af et Hus eller Resterne af en Mølle. Snese af thylandske Landsbyer, hvis Gaarde og Huses Syldsten i Dag ligger gemt under Klitterne, kunde i Dag have ligget paa deres gode Jorder, om Uforstand og Uenighed ikke havde fremmet Ødelæggelserne.

Det skulde blive en Landssag at bøde derpaa, og med Klitternes Fredning og Beplantning var Sandets Magt brudt, og ved Forordningen af 1792 blev der opfordret til Forsøg med Skovplantning i Klitterne, og 1805 kom Skovforordningen, der forbød at omhugge Skove for Fode.

Flyvesandet gjorde mange Familier hjemløse og brødløse, og der, hvor det herskede, var Landet dødt. Nu lever der mange Mennesker af Arbejdet i de store Plantager, og i disse Krigsaar har man for Alvor indset den Lykke, det var, i dem at kunne hente Brændsel og Gavntømmer - hvad Betydning det har haft, kan heller ikke maales.

Men ogsaa paa anden Maade har Plantagerne haft deres Betydning; de forandrede Egnens Udseende til det bedre, og i Bjergfyrens sejge Naale hænger Havgusen sig, og i Læ af Plantningerne pløjes nye Furer.

Man behøver blot at gaa op paa Højdepunkterne i Thy og Han Herred og se sig om. - Og man vil opdage, at Tiden nærmer sig, hvor vor Egn atter kan kaldes et lunt og skovrigt Land.

(Kilde: Landet mod Nordvest bd. 1, side 167-186).

